

Pozytywizm

Wstęp do epoki

Nazwa epoki

- Termin **pozytywizm** wywodzi się z dzieła Auguste'a Comte'a *Kurs filozofii pozytywnej* (1830–1842).
W ujęciu tego francuskiego filozofa:
pozytywny = ścisły, pewny, rzeczywisty, użyteczny
- Na określenie tej epoki w różnych krajach Europy używa się także innych nazw.

**Pozytywizm jako nazwa epoki dotyczy tylko Polski!
W Europie nazwa pozytywizm odnosi się do tylko do filozofii.**

Europa:
ok. 1840–1890

Polska: 1864–ok. 1890; jako koniec epoki wskazuje się również
ogólnie lata 90. XIX w.

Europa i Ameryka	Polska
1870–1871 wojna francusko-pruska	1864 upadek powstania styczniowego, likwidacja autonomii Królestwa Polskiego i powstanie Kraju Przywiślańskiego, ukaz carski o uwłaszczeniu chłopów
1871 zjednoczenie Niemiec, Otto von Bismarck kanclerzem	1867 autonomia Galicji 1872 zniesienie polskiego jako języka wykładowego w szkołach zaboru rosyjskiego
1882 powstanie trójprzymierza	1887 zniesienie polskiego jako języka wykładowego w szkołach zaboru pruskiego 1890 wydanie <i>Lalki</i> Bolesława Prusa 1894 wydanie II tomu Poezji Kazimierza Przerwy-Tetmajera (utwory dekadencje)

Ramy czasowe pozytywizmu

- powstanie nowej nauki – socjologii

(nauki badającej w systematyczny sposób funkcjonowanie i zmiany społeczeństwa.)

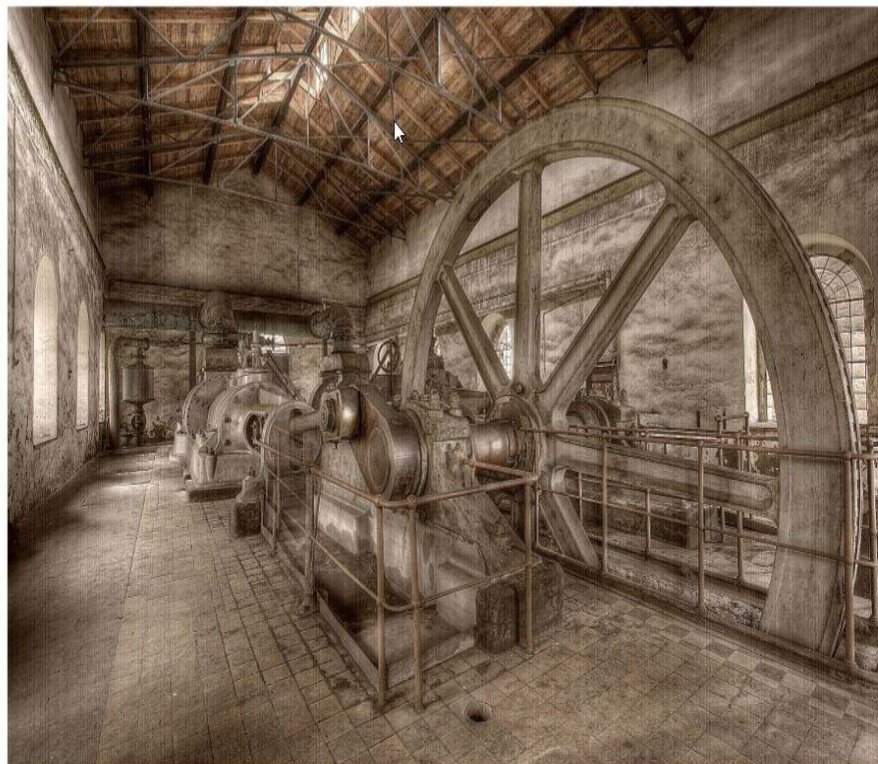
- pod koniec XIX wieku następowały gwałtowne przemiany w łonie europejskich społeczeństw preindustrialnych, które doprowadziły do powstania **społeczeństwa industrialnego**. Narodziny socjologii wiążą się z tymi gwałtownymi zmianami społecznymi, stąd wielu teoretyków uważa, że **głównym przedmiotem badań socjologii są nowoczesność i społeczeństwo przemysłowe**.

Auguste Comte (1798 - 1857) – francuski filozof i pozytywista, twórca terminu socjologia.

**Rozwój cywilizacyjny –
nauki i techniki**

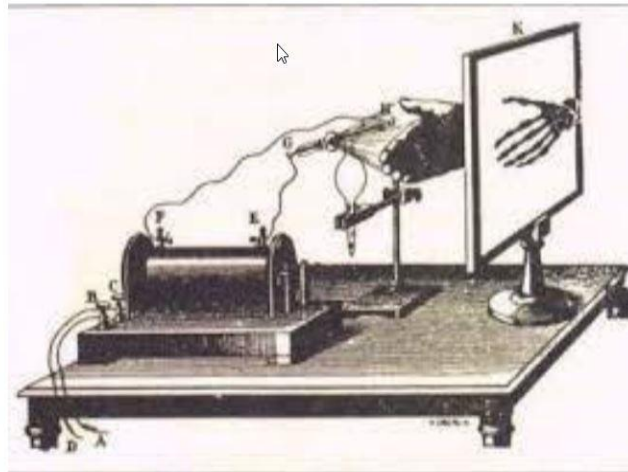
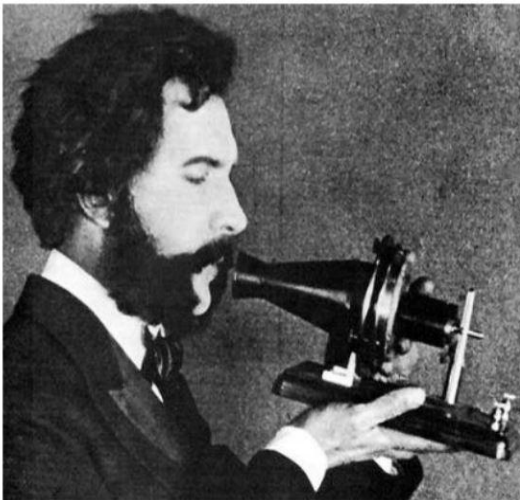
- rozwój techniki – określanie epoki jako „wieku pary i elektryczności”

**Rzwoj cywilizacyjny –
nauki i techniki**

Nauka i technika

- wynalazki: telefon, fonograf, żarówka, silnik samochodowy, kinematograf, radio, telegram, szczepionka przeciw wścieklicznie, maszyna do pisania, odkrycie promieniowania X

**Rozwój cywilizacyjny –
nauki i techniki**

Pozytywne aspekty postępu w 2. połowie XIX w.

- urbanizacja,
- uprzemysłowienie,
- podniesienie się poziomu codziennego życia,
- wykorzystanie osiągnięć nowoczesnej techniki przez duże grupy ludzi (np. w fabrykach),
- rozwój medycyny (wydłużenie się średniej długości życia, zmniejszenie śmiertelności),
- zwiększenie wydajności pracy fizycznej człowieka dzięki wykorzystaniu nowoczesnej techniki,
- wzrost wiary w możliwości człowieka (optymizm poznawczy).

Negatywne aspekty postępu w 2. połowie XIX w.:

- przeludnienie miast i ich chaotyczny rozwój,
- degradacja środowiska naturalnego,
- nasilenie problemów społecznych w wielkich skupiskach miejskich (bezrobocie, bieda, patologie społeczne),
- powstanie nowych konfliktów w społeczeństwie (np.: między proletariatem a burżuazją),
- traktowanie pracowników fabryk jako taniej siły roboczej,
- niekontrolowane migracje mieszkańców wsi (problemy demograficzne).

**Rozwój cywilizacyjny –
nauki i techniki**

August Comte filozofia pozytywna

Fazy rozwoju społecznego,

- **teologiczna** (człowiek to, czego nie rozumiał, tłumaczył sobie, odwołując się do istot nadprzyrodzonych, bóstw, duchów),
- **metafizyczna** (człowiek to, czego nie rozumiał, tłumaczył sobie, odwołując się do abstrakcyjnych pojęć i spekulacji),
- **pozytywna**, naukowa (człowiek tłumaczy świat poprzez fakty i zależności między faktami, porzucenie metafizyki).

Filozofia powinna wzorować się na metodach nauk przyrodniczych, aby pomagać w rozwoju życia społecznego.

- **Herbert Spencer – ewolucjonizm**
Wszystko podlega prawu rozwoju, czyli postępu.
- **John Stuart Mill – utilitaryzm**
Kryterium oceny wszelkich działań człowieka jest użyteczność. To jest dobre, co jest użyteczne. Jednostka ma służyć społeczeństwu, wspólnemu pożytkowi.
- **Hipolit Taine – determinizm**
Wszystkie działania człowieka są zdeterminowane 3. czynnikami: rasa (dziedziczenie), środowisko (wychowanie) i chwila historyczna (moment dziejowy, w którym żyje człowiek).
- **Monizm przyrodniczy**
Jedność świata ludzi i przyrody. Światem ludzi rządzą te same prawa, co światem przyrody, np. prawo walki o byt.
- **Organicyzm**
Społeczeństwo przypomina żywy organizm, jego klasy społeczne, różne dziedziny życia społecznego to organy. Aby organizm dobrze funkcjonował, wszystkie organy muszą być zdrowe i współpracować ze sobą.
- **Thomas Henry Huxley – agnostycyzm**
Pogląd zakładający, że kwestie metafizyczne pozostaną nieznane, nie można udowodnić ani istnienia Boga, ani nieistnienia, ale wiara jest ważnym elementem życia społecznego

Filozofia pozytywizmu

Upadek powstania styczniowego:

- Żałoba narodowa;
- Prześladowania powstańców – represje (zsyłki na Sybir, konfiskaty majątków, egzekucje);
- Próby wynarodowienia Polaków (rusyfikacja, germanizacja);
- Wiele samotnych kobiet, których mężowie i synowie zginęli lub zostali zesłani na Sybir;
- Wykrwawienie narodu i przekonanie, że walka jest w tym momencie niemożliwa, trzeba budować patriotyzm na innych fundamentach – **praca dla ojczyzny**

Uwłaszczenie chłopów:

- Chłopi uzyskują wolność, ale nie mają ziemi (wraz z łańcuchami zdjęto im z nóg i buty), nie potrafią się utrzymać;
- Chłopi zyskują prawa obywatelskie, ale nie potrafią z nich korzystać, są bezradnymi analfabetami;
- Szlachta traci darmową siłę roboczą;
- Rodzi się grupa „szlachty wysadzonej z siodła, czyli zdeklasowanej, tracącej swoje majątki;
- Życie przenosi się ze wsi do rozwijających się miast;
- Szlachta zasila szeregi inteligencji – nowej grupy społecznej, ludzi wykształconych (lekarze, nauczyciele, inżynierowie), a chłopi – szeregi proletariatu (robotników);
- Rodzi się w Polsce kapitalizm i związane z nim konflikty społeczne (wyzysk robotników)

Wydarzenia kształtujące polski pozytywizm

- Ludzie urodzeni ok. 1850 roku;
- Wychowani na literaturze romantycznej i podejmujący z nią polemikę;
- Wzięli udział w powstaniu styczniowym 1863-64 lub odczuli jego skutki;
- Wychowankowie Szkoły Głównej w Warszawie;
- Zwolennicy idei pozytywistycznych w filozofii;
- Związani z Warszawą – pozytywiści warszawscy;
- Sformułowali swój program ideowy i próbowali go upowszechniać w artykułach i literaturze;
- Głównie prozaicy – ich ulubione gatunki to nowela, opowiadanie i powieść, gdzie mogli promować swój program;
- Henryk Sienkiewicz, Bolesław Prus, Eliza Orzeszkowa, Maria Konopnicka, Adam Asnyk

Pokolenie pozytywistów

Bolesław Prus

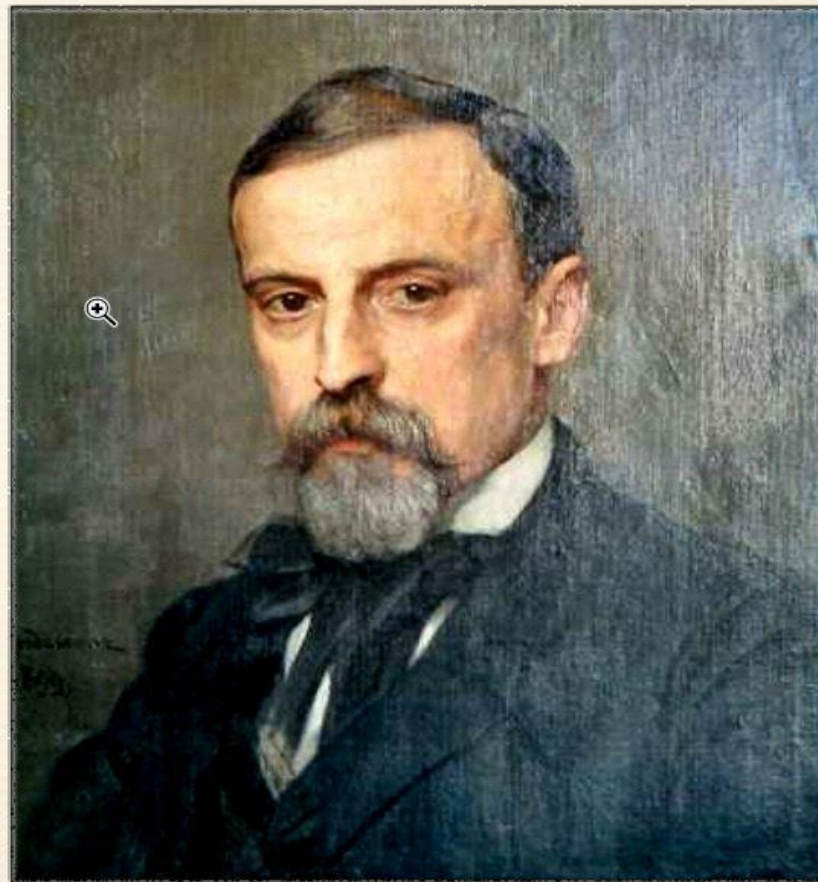
- ❖ Prus Bolesław, wł. Aleksander Głowacki (1847-1912) - polski pisarz, prozaik, nowelista i publicysta okresu pozytywizmu, współtwórca polskiego realizmu, kronikarz Warszawy, myśliciel i popularyzator wiedzy, działacz społeczny, propagator turystyki pieszej i rowerowej.
- ❖ Powieści: „Lalka”, „Faraon”, „Emancypantki”
- ❖ Nowele: „Katarzynka”, „Antek”, „Z legend dawnego Egiptu”

Polscy pisarze pozytywizmu

Henryk Sienkiewicz

- ❖ Henryk Sienkiewicz ps. Litwos (ur. 1846 w Woli Okrzejskiej, zm. 1916 w Vevey) – polski nowelista, powieściopisarz i publicysta, laureat Nagrody Nobla w dziedzinie literatury (1905) za całokształt twórczości, jeden z najpopularniejszych pisarzy polskich przełomu XIX i XX wieku.
- ❖ Powieści historyczne: „Krzyżacy”, „Quo vadis”
- ❖ Trylogia: „Ogniem i mieczem”, „Potop”, „Pan Wołodyjowski”
- ❖ Nowele: „Sachem”, „Latarnik”

Polscy pisarze pozytywizmu

Maria Konopnicka

- ❖ Maria Konopnicka ps. Jan Sawa, Marko, Jan Waręż (1842-1910) – polska poetka i nowelistka okresu realizmu, krytyk literacki, publicystka i tłumaczka. Autorka „Roty”.
- ❖ Nowele: „Miłosierdzie gminy”, „Dym”
- ❖ Utwory dla dzieci: „O Janku Wędrowniczku”, „O krasnoludkach i sierotce Marysi”, „Na jagody”, „Nasza szkapa”, „Szkolne przygody Pimpusia Sadełko”
- ❖ Obrazek „Jaś nie doczekał”

Polscy pisarze pozytywizmu

Pozytywistyczny
wzorzec osobowy

Self – made – man

ktoś, kto wyłącznie dzięki własnej ciężkiej pracy, zdolnościom i odpowiednim działaniom wybił się w życiu, zwłaszcza taki, który wyszedł z biedy, osiągnął sukces

- **Praca** jako wartość najwyższa, ma zastąpić walkę, stanowić pozytywistyczny model patriotyzmu – **patriotyzm pracy** dla ojczyzny
- Praca u podstaw
- Praca organiczna
- Emancypacja kobiet
- Asymilacja Żydów
- Scjentyzm

Program pozytywistów warszawskich

Praca u podstaw	Nauczanie najniższych klas społecznych, likwidacja analfabetyzmu chłopów i robotników, edukowanie patriotyczne i społeczne proletariatu – praca wykonywana przez szlachtę i inteligencję.
Praca organiczna	Praca nad systematycznym rozwojem poszczególnych dziedzin gospodarki i klas społecznych, aby dobrze funkcjonowały, gdyż wówczas cały organizm – społeczeństwo będzie ewoluować. Praca codzienna, wytrwała (tzw. organicznikowska). Celem jest też bogacenie się polskiego społeczeństwa (mądry kapitalizm).
Emancypacja kobiet	Walka o równouprawnienie kobiet, aktywizację zawodową, samodzielność życiową, dostęp do nauki.
Asymilacja Żydów	Dążenie do integracji Żydów z polskim społeczeństwem, walka ze stereotypem Żyda i antysemityzmem, pokazywanie, że Polacy mogą zyskać ekonomicznie na współpracy z bogatymi Żydami, polonizowanie Żydów przy szacunku dla ich kultury i wiary.
Scjentyzm	Kult nauki – głównie nauk przyrodniczych i ścisłych – podstawy rozwoju cywilizacyjnego społeczeństwa.

Program pozytywistów warszawskich

Program pozytywistyczny w świetle jego haseł

Jak jest? (sytuacja w połowie XIX w.)	Hasła polskiego Pozytywizmu	Jak powinno być? (zamierzone cele)
<ul style="list-style-type: none">– zacofanie gospodarcze kraju;– dysproporcje w rozwoju kraju, regionów, miast i wsi– duże różnice między grupami społecznymi (bieda – nędza)	praca organiczna	<ul style="list-style-type: none">– harmonijny rozwój kraju i społeczeństwa– praktyczny rozwój solidarności społecznej– zniwelowanie różnic (np.: przepaści ekonomicznej między bogatymi a biednymi)

Program pozytywistów warszawskich

Praca organiczna

- Według pozytywistów do właściwego funkcjonowania społeczeństwa, postrzeganego jako żywy organizm, niezbędne jest zdrowie (czyli równomierny rozwój) wszystkich organów (czyli grup społecznych, a także dziedzin życia).
- Dbałość o ojczyznę została sprowadzona do dbałości o rozwój gospodarczy kraju, podnoszenia na wyższy poziom ekonomii i kultury.
- Na rozwój pracy organicznej duży wpływ mieli przemysłowcy, kupcy czy właściciele ziemscy.
- Romantyczny ideał Polaka żołnierza zastąpiono wzorem Polaka działacza ekonomicznego lub społecznego.
- Uznano, że od indywidualizmu ważniejsza jest harmonijna, solidarna współpraca całego narodu – wszystkich jednostek i grup społecznych.

Program pozytywistów warszawskich

Program pozytywistyczny w świetle jego haseł

Jak jest? (sytuacja w połowie XIX w.)	Hasła polskiego Pozytywizmu	Jak powinno być? (zamierzone cele)
<ul style="list-style-type: none">- bierność ludzi nizin społecznych w stosunku do zmian cywilizacyjnych,- braki w oświacie, edukacji, wykształceniu,- zagrożenie postępującą germanizacją, rusyfikacją,- analfabetyzm,- anachroniczny system edukacyjny	praca u podstaw	<ul style="list-style-type: none">- aktywizacja obywateli w sferze edukacji, pracy zawodowej,- skupienie się na reformie szkolnictwa,- wprowadzanie nowatorskich pomysłów edukacyjnych

Program pozytywistów warszawskich

Praca u podstaw

- idea stawiająca sobie za cel podwyższenie poziomu życia oraz wykształcenie warstw najuboższych, aby mogły się one stać pełnoprawnymi częściami organizmu społecznego. W szczególności wzywano do szerzenia oświaty wśród chłopów (Aleksander Świętochowski, Praca u podstaw – artykuł programowy).

Program pozytywistów warszawskich

Program pozytywistyczny w świetle jego haseł

Jak jest? (sytuacja w połowie XIX w.)	Hasła polskiego Pozytywizmu	Jak powinno być? (zamierzone cele)
<ul style="list-style-type: none">- patriarchalny model rodziny i społeczeństwa,- ograniczenie funkcjonowania kobiet do sfery domowej,- niesfunkcjonalna edukacja,- ograniczenia kulturowe, społeczne	emancypacja kobiet:	<ul style="list-style-type: none">- propagowanie „demokratycznego” modelu rodziny,- aktywizacja zawodowa kobiet,- równouprawnienie kobiet

Program pozytywistów warszawskich

Emancypacja kobiet

- – hasło ich równouprawnienia społecznego (umożliwienie podejmowania pracy zawodowej i dostępu do wyższego wykształcenia).

Edukacja kobiet była w tym czasie ograniczona do nauki w domu lub na pensjach dla dziewcząt. Represje po upadku powstania styczniowego (m.in. zesłania na Syberię) zmusiły kobiety do samodzielnego utrzymywania rodzin, ale brak kwalifikacji utrudniał satysfakcjonującą ich aktywność zawodową. Emancypantki domagały się także zmian w sytuacji prawnej kobiet, zwłaszcza przyznania prawa głosu.

Pozytywistyczne idee równouprawnienia kobiet są zapowiedzią ruchu feministycznego (sam termin feminizm pojawił się w latach 90. XIX w.).

Program pozytywistów warszawskich

Program pozytywistów warszawskich

Program pozytywistyczny w świetle jego haseł

Jak jest? (sytuacja w połowie XIX w.)	Hasła polskiego Pozytywizmu	Jak powinno być? (zamierzone cele)
<ul style="list-style-type: none">– marginalizowanie mniejszości żydowskiej przez Polaków,– eksponowanie przez Żydów odrębności religijnej, obyczajowej i językowej,– ograniczenie swobód obywatelskich	asymilacja Żydów	<ul style="list-style-type: none">– polonizacja mniejszości żydowskiej,– walka z stereotypami (np.: w publicystyce),– przyznanie Żydom takich samych praw jak pozostałym obywatelom

Program pozytywistów warszawskich

- Asymilacja mniejszości narodowych – postulat zintegrowania ich z polskim społeczeństwem. Dotyczył przede wszystkim Żydów, którzy zachowywali wyraźną odrębność religii, języka, a nawet stroju.

Program pozytywistów warszawskich

Program pozytywistyczny w świetle jego haseł

Jak jest? (sytuacja w połowie XIX w.)	Hasła polskiego Pozytywizmu	Jak powinno być? (zamierzone cele)
<ul style="list-style-type: none">– tradycyjny model edukacji oparty na autorytecie Kościoła,– anachroniczny system szkolnictwa	scjentyzm	<ul style="list-style-type: none">– stworzenie nowoczesnego modelu edukacyjnego,– propagowanie najnowszych osiągnięć naukowych,– pragmatyczne podejście do wiedzy (por. utilitaryzm)

Program pozytywistów warszawskich

- Scjentyzm – kult nauki jako jedynego źródła pewnej wiedzy.

Program pozytywistów warszawskich

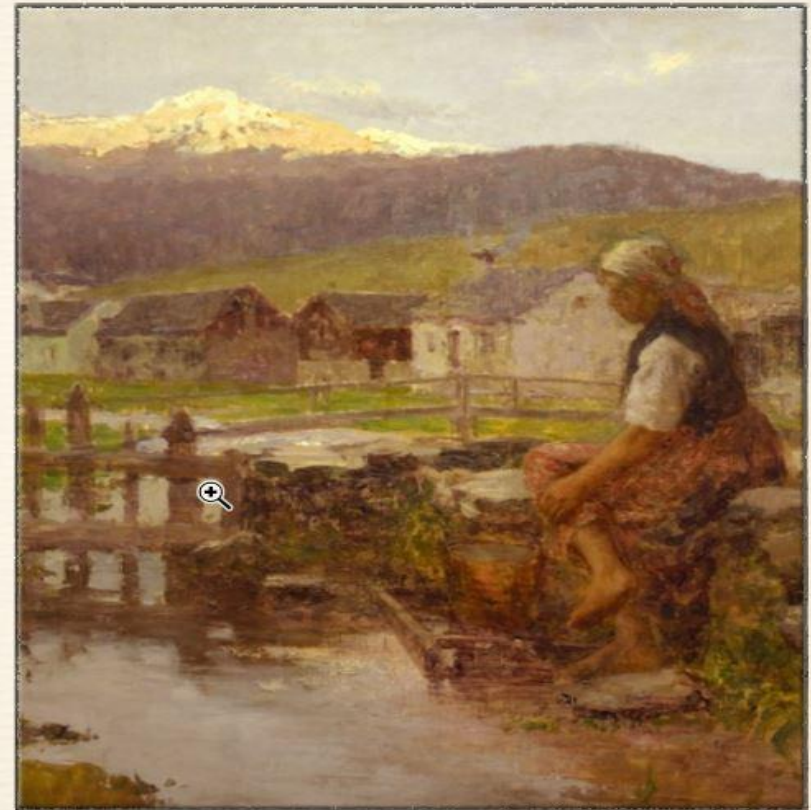
Wpływ haseł na literaturę:

- rozwój **literatury dydaktycznej** (**perswazyjność, tendencyjność**),
- **rozwój publicystyki** (społecznej, politycznej itd.)
- preferowanie określonych gatunków literackich (np.: **powieść tendencyjna**, małe formy narracyjne: **opowiadanie, nowela, obrazek**),
- zbliżenie literatury do publicystyki (**poetyka reportażu**),
- rozwój tzw. **liryki zaangażowanej** (por. twórczość M. Konopnickiej),
- stworzenie pozytywnego typu bohatera (np.: **młody inteligent, zwolennik postępu, rzecznik haseł warszawskiego pozytywizmu**).

Literatura pozytywistyczna

Założenia sztuki

- ❖ Dążenie artystów do jak najdokładniejszego odzwierciedlenia rzeczywistości bez żadnych dodatkowych upiększeń.
- ❖ Zmiana tematyki na bardziej powszechną, codzienną.
- ❖ Tematem dzieł stały się zwykłe ludzkie czynności.

Sztuka II połowy XIX wieku

Realizm

- ❖ Celem realizmu było prawdziwe i dokładne opisanie modeli, natury oraz życia takim, jakie ono jest, bez dodatkowych upiększeń.
- ❖ Sztuczność sztuki znana z epoki romantyzmu, a jeszcze wcześniej antyku, została jednogłośnie odrzucona. Realiści składali hołd zwyczajności, codzienności.
- ❖ Nowym pomysłem na sztukę stało się przedstawianie przeciętnych ludzi wykonujących rutynowe czynności. Artyści starali się sportretować ich życie, wygląd, problemy, zwyczaje klasy średniej i niższej, trud bez zbędnych upiększeń.

Realizm w malarstwie

„Kamieniarze”

Gustave Courbet

Realizm w malarstwie

„Kobiety zbierające kłosa”

Jean Francois Millet

Realizm w malarstwie

Jan Matejko

- ❖ Jan Matejko (1838 - 1893) – polski malarz, twórca obrazów historycznych i batalistycznych, historiozof. Jego uczniami byli m.in. Maurycy Gottlieb, Jacek Malczewski, Józef Mehoffer i Stanisław Wyspiański.
- ❖ Ważne dzieła:
 - „Stańczyk”
 - „Konstytucja 3 Maja”
 - „Rejtan - upadek Polski”
 - „Bitwa pod Grunwaldem”
 - „Hołd pruski”
 - „Kościuszko pod Racławicami”

Polscy malarze realizmu

Jan Matejko

Jan Matejko